

ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙ ΚΑΜΑ. ΚΑΙΕΙ ΤΟ ΜΕΤΩΠΟ ΜΟΥ, ΚΑΙΕΙ ο σβέρκος μου, οι μανσέτες απ' το πουκάμισο πληγώνουν τους καρπούς των χεριών μου. «Τα χέρια μου», σκέφτομαι, «τα χέρια μου, πότε ήταν που τα 'σπειρα, πότε άνθισαν, πότε έκαναν καρπούς και τώρα πληγώνονται». Καίει το σκούρο παντελόνι πάνω απ' τους μηρούς, οι ώμοι βαραινουν απ' τη ζέστη, τα μάτια χύνονται κάθε τέταρτο σαν βροχή από καφετιά ζελατίνα στη γη και κάθε τέταρτο ξανασυντίθενται από καινούρια ουσία, για να ξαναχυθούν στο επόμενο τέταρτο, η καρδιά καίγεται καλά κρυμμένη πίσω απ' το πουκάμισο και την τριχοφυΐα, οι φλέβες καίγονται μυστικά, ο ήλιος καίει και είναι ακόμη τρεις. Νοσταλγώ την υποτυπώδη δροσιά της πατούσας μου, αθέατη μες στα μαύρα σκαρπίνια, κάτω απ' τη μαύρη κάλτσα, θαρρώ πως εκεί, χαμηλά, έχει μαζευτεί όση λογική μου απόμεινε, μια λογική ερεθισμένη απ' τη σημερινή ημερομηνία, ανεξάρτητη απ' την ασφάλεια του κρανίου μου. Ένα κρανίο που ξεφλουδίζεται γρήγορα, σαν ώριμο φρούτο εκτεθειμένο στην άσπρη σκιά του άσπρου ήλιου, με τη λογική δραπέτη στην ευτελή κρυψώνα του κουντε-πιέ μου.

Θεέ μου, θέλω να γελάσω, αλλά δε θυμάμαι πόση επι-
 δερμίδα χρειάζεται για να τραβηχτεί για να βγει γέλιο.
 Ύστερα, λέω: «Σκατά, όλα είναι φαντασία» και με πιά-
 νει απόγνωση, γιατί, στ' αλήθεια, δεν ξέρω τι θ' απογίνω
 όταν απαλλαγώ απ' τη φαντασία μου. Δε θέλω να κλείσω
 τα μάτια. Απ' τη μια είναι η αλλαγή της ουσίας τους, αυτή
 που χύνεται κάθε τέταρτο, κι απ' την άλλη είναι η Χαρά.
 Η Χαρά που κοιμάται παγωμένη στο λευκό της κουτάκι
 σαν κούκλα, ανάμεσα σε μαργαρίτες με κίτρινη γύρη και
 άσπρα πέταλα. Έχουμε ακόμη μία ώρα καιρό. Η κηδεία εί-
 ναι στις τέσσερις. Μία ώρα θα βλέπω. Θα τη βλέπω. Τη βλέ-
 πω εδώ και δυο χρόνια. Είναι δυο χρόνων κορίτσι. Ήταν.
 Λογαριάζω την καινούρια γραμματική, τους χρόνους που
 θα μεταχειρίζομαι από δω και μπρος.

Προσπαθώ να σκεφτώ πόσο βολικός μπορεί να είναι κά-
 ποιος παρήγορος παρατατικός, αλλά δεν μπορώ. Τώρα εί-
 ναι πεθαμένη. Αυτή είναι η φράση – κι όχι απαραίτητα με
 ρήμα. Τώρα είναι νεκρή. Ο νεκρός, του νεκρού, η νεκρή, της
 νεκρής, ω νεκρή! Τα θαλασσώνω και παίρνω στα χέρια μια
 κρύα πορτοκαλάδα. Την αδειάζω αμέσως μες στα παπού-
 τσια μου. Οι κάλτσες μουλιάζουν στο κιτρικό οξύ, η λογική
 ξεδιπλώνεται κάτω απ' τη σιωπή των ποδιών μου και με ανα-
 γκάζει να ψάξω για τη Φανή. Η Φανή είναι πέρα, κοντά στις
 σκουροντυμένες κυρίες. Φορά μαύρα γυαλιά και κουνά το
 κεφάλι της. Συζητά για το θάνατο. Ξέρω πως είναι κάτι που
 χωρά συζήτηση. Έτσι νομίζω και πίνω τη δεύτερη πορτοκα-
 λάδα. Κυλά ως τα χείλη, ως τα δόντια – κι εξαφανίζεται.

— Πιες υγρά. Καλύτερα νερό. Και βρέξτε, σας παρακα-
 λώ, τούτο το μαντίλι. Ας πάει στο κυλικείο να το βρέξει...
 κρύο... κρύο... ΚΡΥΟ... ΚΑΠΟΙΟΣ ΝΑ ΤΟ ΒΡΕΞΕΙ ΚΡΥΟ...

Θυμάμαι καλά τη φωνή της μητέρας. Καμπανιστή. Τότε ακόμη δεν είχε παρουσιαστεί ο περίφημος όγκος που την έκανε μουγγή και, τελικά, την πέθανε το 1977, στην έκτη μετάσταση. Μου κολλούν το μαντίλι στο πρόσωπο. Η μητέρα μου το απλώνει προσεχτικά πάνω απ' τη μύτη, απ' τα χείλη, απ' τα μάτια, απ' τα ζυγωματικά.

— Τώρα τρίψτε το χωρίς τσαπατσουλιές, κι ύστερα τραβήξτε το με προσοχή! ακούω τη φωνή της δασκάλας της δευτέρας Δημοτικού στο βάθος του αυτιού μου.

— Μπράβο, παιδιά. Κοιτάξτε τι ωραία χαλκομανία.

Ένας βόμβος θαυμασμού με παλιομοδίτικα επιφωνήματα από παιδικές φωνές διατρέχει τον ακουστικό πόρο και νιώθω το φιλί του θείου Αλέκου στο μάγουλο.

— Κουράγιο! λέει και τραντάζεται απ' τα κλάματα.

Κλαίει χωρίς δάκρυα, με μια ιδιότυπη χορογραφία των ώμων και της μεγάλης κοιλιάς του. Πάλι η μητέρα τον ανακουφίζει μ' ένα ποτήρι νερό κι ο θείος αποφαίνεται:

— Επιτέλους, ξεκουράστηκε.

Ξεκουράστηκες, Χαρά. Έτσι είπε ο θείος Αλέκος, κοριτσάκι μου. Ξεκουράστηκες μετά δυο χρόνων διαδρομή στα ημερολόγια. Δυο Χριστούγεννα, δυο Πάσχα, δυο Καθαρές Δευτέρες, δυο καλοκαίρια, δυο κεράκια. Αυτά ήταν όλο κι όλο, αλλά μην ταραζέσαι. Κοιμήσου ξέγνοιαστη μες στις μαργαρίτες. Τώρα όλα πέρασαν – και οι γιατροί και το θαύμα της επιστήμης και ο φόβος και ο πόνος και οι ελπίδες. Τώρα μπορώ να καπνίσω ένα τσιγάρο ολόκληρο πάνω απ' το κεφαλάκι σου. Επωφελούμαι απ' την ακινησία σου. Τώρα μπορώ να γεμίζω τα πνευμόνια μου καπνούς

διαστέλλοντας ηδονικά τα ροζ τοιχώματά τους, τώρα μπορώ να παίζω με τα δαχτυλίδια του καπνού, να τα παρατηρώ στα ταξίδια τους στο ταβάνι. Τώρα μπορώ να πεθαίνω όσο γρήγορα γουστάρω.

Ύστερα το βλέμμα μου τρέχει ως τα πόδια της Φανής, πέρα, στο πηγαδάκι που άνοιξαν οι γυναίκες. Τα πόδια μες στη διάφανη μαύρη κάλτσα, μες στον αδιαπέραστο ιστό της «τοξικής σεξουαλικότητάς της». Ένας ρόγχος κίτρινου γέλιου μου ανεβαίνει απ' τον οισοφάγο, μαζί με την πικρή γεύση της πορτοκαλάδας. Πίνω πορτοκαλάδες, λοιπόν, και εφευρίσκω ηλίθιες λεζάντες για τα πόδια της γυναίκας μου. Το γέλιο, γέλιο είναι και δεν κρύβεται. Με κοιτούν απορημένοι οι τρεις φίλοι, που έτρεξαν μες στη φριχτή ζέστη ως το νεκροταφείο του Περισσού, πάνω απ' τα Πατήσια...

— Τρομάξαμε να το βρούμε, δηλώνει κι ο καταϊδρωμένος απόστρατος ταξιαρχος, θείος της Φανής, που 'ρθε απ' του Παπάγου. Μας είπαν κοντά στο εργοστάσιο της Κολούμπια... και η σύζυγος κατάλαβε πως το νεκροταφείο λέγεται Κολούμπια.

Η μητέρα χαμογελά ευγενικά και κλείνει τα μάτια. Είναι η ώρα τρεισήμισι.

— Στη Νέα Υόρκη υπάρχει ένα πανεπιστήμιο Κολούμπια, συμπληρώνει διαλυμένος απ' την προσπάθεια για χιούμορ ο θείος Αλέκος.

Βάζω το χέρι μου πάνω απ' το πρόσωπο του παιδιού, να το προστατέψω από μια μέλισσα. Η φαρμακερή μυρωδιά της μαργαρίτας αυτή την ώρα τραβά τις μέλισσες

και οι σειρήνες των περιπολικών σπάνε την ακινησία του απογεύματος. Έπειτα, η μυρωδιά της μαργαρίτας σβήνεται γρήγορα, καθώς ένα παχύρρευστο σύννεφο με άρωμα αντηλιακού κατακλύζει τα μικρά κελιά του νεκροταφείου. Μέσ' απ' το αντηλιακό ξεδιπλώνονται κλάματα. Περνούν από μπροστά μας την κηδεία κάποιου. Πίσω απ' το φέρετρο, ηλιοκαμένοι, οι τεθλιμμένοι συγγενείς σπαράζουν με κολυμβητικές κινήσεις. Είμαι σίγουρος πως το σώμα της νεκρής –νεκρή κι αυτή– είναι άσπρο στο μέρος του μαγιό.

— Πέθανε στην άμμο... μουρμουρίζω.

Σε λίγο όλοι θα γυρίσουν πάλι στην άμμο να συνεχίσουν το μαύρισμα... Εμείς πού θα γυρίσουμε, Φανή; Η Φανή με κοιτά μ' ένα νοσταλγικό χαμόγελο. Δε βλέπω τα μάτια της, αλλά τα υποθέτω απ' τις γραμμές του στόματος.

Η κηδεία απ' το Πουέρτο-ΡΙκό χάνεται ανάμεσα στους τάφους κι εγώ, για πρώτη φορά, αισθάνομαι προδομένος απ' το σώμα μου. Καταρρέω και η μητέρα επιμένει στη χαλκομανία με το παγωμένο μαντίλι.

Μιλούν για τα άσπρα απολυτήρια του στρατού. Όσοι είχαν άσπρα απολυτήρια δεν πήραν μέρος στην επιστράτευση.

— Θα χρησιμεύσετε στην αεράμυνα, ακούγεται γεμάτη φλέματα η φωνή του απόστρατου.

Η Φανή έχει τελειώσει πια με τη νεκρή κόρη μας. Μου φαίνεται ρομαντική η φράση «νεκρή κόρη». Θυμάμαι τον Παλαμά – μάλλον, περισσότερο, τον Διονύσιο Σολωμό, όλους τους ποιητές που μέσα τους καταστάλαζε η απόγνωση και η ευαισθησία κάποτε, εξαιτίας της φυματίωσης.

— Ο Φλέμινγκ με την πενικιλίνη αναστάτωσε τη λογοτεχνική ισχύ της φυματίωσης, μαμά... ψιθυρίζω στη μητέρα, που κρατά μονίμως στα χέρια κρύα νερά.

— Σςςς... υπομονή. Σήκω να ξεμουδιάσεις! μου λέει. Τώρα όλα τέλειωσαν, αγόρι μου. Ησύχασε.

Δυο νεκροθάφτες παίρνουν στην αγκαλιά τους λιπόθυμη την αδελφή της νεκρής παραθερίστριας. Το φουστάνι έχει σηκωθεί ψηλά αποκαλύπτοντας, αντί για εσώρουχο, ένα μαγιό της φίρμας «Γιάνσεν»... Τα χοντρά δάχτυλα του ενός νεκροθάφτη, με νύχια γεμάτα πένθος, χώνονται κάτω απ' το λάστιχο του μαγιό, ενώ ο άλλος ξεκουμπώνει αθέατα κουμπιά απ' το μαύρο φόρεμα που έγινε αλεξιπτωτο. Οι άντρες χαϊδεύουν τους καβάλους τους απολιθωμένοι απ' το θέαμα, ώσπου τα μελαχρινά μπουτία της αδελφής της νεκρής προσγειώνονται στην πλάτη του καφετζή, που έτρεξε κοντά τους με νερά και γκαζόζες...

Όλες αυτές οι ιστορίες έχουν ξαφνικά βάρος. Είναι μέγρος της δικής μου αποσύνθεσης. Η Φανή με τρομάζει, έτσι απόμακρη κι αμίλητη που στέκεται, μελετώντας τα κακόγουστα μαρμάρια συμπλέγματα, με τα φιλοσοφημένα στιχάκια και τα χαιρέκακα χερουβείμ από δίπλα.

Αναλογίζομαι τα κορμιά μας χθες το βράδυ, σε εμβρυακές στάσεις, να κάνουν έρωτα ξεφωνίζοντας αραμαϊκές διαλέκτους απελπισίας και ηδονής. Ακατάληπτες λέξεις από μια πένθιμη καύλα, με βάση την προσπάθεια ενός αδειάσματος με ό,τι ερωτικά γενετικό μπορούν να κουβαλούν οι αδένες μας. Σαν να παλεύαμε να ξεφορτωθούμε το στοκ της γονιμότητάς μας στη μνήμη του παιδιού. Της Χαράς.

Γιατί Χαρά την ονομάσαμε θέλοντας να ξορκίσουμε τη δυστυχία. Η τελευταία προσπάθεια να ειρωνευτούμε τον έρωτα – και η χειρότερη. Γι' αυτό την ονομάσαμε Χαρά.

Επίτηδες μπορεί και να την αγαπούσαμε τόσο, για να μην αφήσουμε το μίσος μας για την αδικία να εκραγεί όπως στα κόμικς, που ο ήρωας βγάζει τη βασικότερη άρθρη κραυγή του που πιάνει ολόκληρη σελίδα. Δυο χρόνια κράτησε η αγάπη μας. Γεννήθηκε με την προοπτική να πεθάνει σε μια βδομάδα. Καρδιά με βαρύτερη πάθηση από κατασκευής. Η μια βδομάδα έγιναν οχτώ βδομάδες· και όταν πέρασαν δέκα μήνες τρόμου, η επιστήμη αποφάνθηκε πως ήταν θαύμα. Κλονίστηκε ο αθεϊσμός μου, έκλαψα μεταμελημένος, μετά συνήλθα πάλι κι απομακρύνθηκα απ' τη χερσόνησο της Ελπίδας, περιμένοντας τη σημερινή μέρα του Ιουλίου του 1974. Μεσ στα δυο χρόνια πρόλαβα να υπερθεματίσω το σαρκασμό μας, δίνοντας στη Χαρά το παρατσούκλι Ρεβίθι... Ρεβίθι-Ρεβιθάκι.

Στις τέσσερις ακριβώς, οι λίγοι που μαζευτήκαμε μπήκαμε στο εκκλησάκι –η άλλη κηδεία είχε τελειώσει– που έζεχνε από λάδι κόκονατ, να κηδέψουμε ό,τι αγαπήσαμε πιο πολύ, σαν Χαρά και σαν Ρεβίθι.

Δίπλα δίπλα η Φανή κι εγώ, σαν μάνα και πατέρας, ακούγαμε τον ιερέα να μονολογεί – αλλά εγώ ήξερα, πια, όπως και η Φανή. Ήξερα πως το πρωί, μεσ στα θριαμβευτικά πρωτοσέλιδα των εφημερίδων, με τα συνθήματα κατά της Χούντας που είχε συρρικνωθεί απ' την ώρα που πάτησε το πόδι του ο Καραμανλής στο Ελληνικό, ήξερα πως, ανάμεσα σ' αυτούς που έφταναν απ' το μισεμό της εφταετίας,

ήταν κι ο Αντώνης. Τον πήρε το μάτι μου με το μουστάκι του κι εκείνο το παραπανίσια υπεροπτικό βλέμμα, ψηλός, πίσω πίσω με τους άλλους που τους υποδέχονταν – αλλά ευδιάκριτος στη φωτογραφία στα *Νέα*.

Ήταν ο Αντώνης. Την είδα που τον κοίταζε αποσβολωμένη. Κοίταξε κι εμένα. Γυάλινη και κρυστάλλινη, κορίτσι και γριά απ' την κούραση.

Μετά έκοψε την εφημερίδα σαν ψωμί με τα χέρια κι άρχισε να τη μασά. Φωτογραφίες, τίτλους, την ημερομηνία –29 Ιουλίου– πάνω πάνω, όλα... Σαν ψωμί τα 'φαγε και κάθισε στα πόδια του κρεβατιού να κλάψει για όλη μας τη ζωή, για τα χρόνια που πέρασαν κινηματογραφικά μέσ' απ' τη δυσκίνητη μηχανή των καιρών. Σαν ψωμί, ώσπου τα χείλη και η γλώσσα της έγιναν μαύρα απ' το μελάι.

Δεν είπα, τότε, τίποτα. Γύρισα την πλάτη μου και κρεμάστηκα απ' το παράθυρο, ανασαίνοντας το ζεστό πρωινό της Αθήνας με τα γκρίζα και πορτοκαλιά χρώματα. Ο εφημεριδοπώλης στη γωνία ανήγγελλε τις φιλειρηνικές δηλώσεις του Μπουλέντ Ετσεβίτ στις Γενεύες και στους ΟΗΕ δεξ, ο «Εθνάρχης» Καραμανλής ξαγρυπνούσε στα ψηλά του ξενοδοχείου «Μεγάλη Βρετανία» με τους Κανελλόπουλους και τους Ράλληδες, τα τραγούδια του Θεοδωράκη από το χάραμα ακούγονταν στο ραδιόφωνο – κι ο Αντώνης πίσω. Μετά από έξι χρόνια. Έξι χρόνια που μου φαινόταν ατέλειωτες προϊστορικές περιόδοι, γεμάτες βροχές αλμυρές που εξαφάνιζαν το παρελθόν, μες στη θολή ουδετερότητα της λάσπης τους.

Σοβαροί, κοιτάζαμε το μικρό φέρετρο, με τη σκέψη μας έντομο να παιχνιδίζει στα μαλλιά του παιδιού. Στα ωραία κλειστά βλέφαρα, στα μικροσκοπικά δάχτυλα που σταύρωναν ικετευτικά ανάμεσα απ' τις μαργαρίτες. Και μόνο ο θεός Αλέκος, κάποια στιγμή, έπιασε να βοηθά το μοναδικό ψάλτη μ' ένα ξύλινο, παράτονο σεγκόντο, πράγμα που αναστάτωσε τη φαρυγγίτιδα της μητέρας κι άρχισε να ξεροβήχει.

Έψαξα το χέρι της Φανής και το βρήκα κλειστό σε μια γροθιά, σαν υπερμεγέθη ξηρό καρπό, χωρίς χυμό. Έμπηξα τα δάχτυλά μου ανάμεσα στα σφιχτά δάχτυλα που τ' άνοιξε αμέσως κι ύστερα, σαν μέγγενη, μου τα 'σφιξε με τον ίδιο τρόπο που χθες έσφιγγε τα μέλη μου μέσα της.

Σαν να 'ταν η τελευταία φορά που κάναμε έρωτα χθες το δειλινό, με το ραδιόφωνο τέρμα να λέει ειδήσεις, με έκτακτα ανακοινωθέντα, δηλώσεις του Μακάριου και ασαφείς νύξεις για μια μελλοντική καταδίκη των «πρωταιτίων», πεθαίναμε απανωτά παραβιάζοντας το σκοτεινό κώδικα του κρεβατιού μας. Σερνόμασταν κυνηγημένοι απ' το ίδιο μας το κορμί κάτω στο πάτωμα, πίσω απ' τα έπιπλα που σπρώχνονταν βίαια στους τοίχους, αδιάφοροι για τα γυαλιά που έσπαζαν και μάτωναν τις πλάτες μας. Λες και αποζητούσαμε κατεπειγόντως τον τόκο απ' την ηδονή που μοιραζόμασταν όλα αυτά τα χρόνια. Θα ήταν περασμένα μεσάνυχτα, όταν τράβηξα το πρόσωπό μου απ' το δακρυσμένο της εφηβαίο. Το άγγιξα τρυφερά, σαν να 'ταν τα μαλλιά κάποιου μεταμελημένου αγγέλου, σαν να 'ταν η τελευταία φορά γι' αυτή την τελετή.

Τράβηξε το σεντόνι και με σκέπασε με μια ξαφνική ντροπή. Απ' το σκοτεινό διάδρομο, ανάμεσα στις σκιές που έφερνε ο δρόμος και το πηγαινέλα των φαναριών των αυτοκινήτων, το σκυλί του Ρεβιθιού, Ρεβιθάκι κι αυτό, μας παρατηρούσε απορημένο, τρέμοντας για την υπερβολή που 'χε η ένωσή μας, φοβισμένο απ' το λυπημένο του ένστικτο, που δυο τρεις στιγμές το 'κανε ουρλιαχτό και παράπονο.

Στο τέλος της μέρας που έγινε η κηδεία, αργά το βραδάκι –δε νύχτωνε, δα, πριν τις εννιά– πήρα το σκυλί και το πήγα σε μια παλιά παραδουλεύτρα της μητέρας στο Νέο Κόσμο. Το άφησα έκπληκτο σε μια τοιμεντένια αυλή, κάτω απ' το γυμνό ηλεκτρικό γλόμπο, με τα «τζιτ» απ' τα μεγάλα κουνούπια που ξεθαρρεύουν στην πολλή ζέστη. Μόνο τη σπαραχτική επιθυμία των κουνουπιών να μας ρουφήξουν θυμάμαι. Το σκυλί πήγε να με πάρει στο κατόπι, αλλά το σταμάτησα με τον αντίχειρα.

— Κάτσε κάτω και ακίνητο...

— Πώς το λεν; ρώτησε η παραδουλεύτρα.

— Ρεβιθάκι, αλλά... θα με υποχρέωνες αν του άλλαζες όνομα.

Ο μικρός σκύλος, στο άκουσμα του ονόματός του, αναθάρρησε. Αλλά η νέα αφεντικίνα αποφάνθηκε:

— Φασολάκι θα σε λέω. Καλό είναι. Φασολάκι, που, όπως λέει και το τραγούδι, «την ωραία φασολάδα που την τρώμε στην Ελλάδα».

Και γέλασε ενθουσιασμένη που βρήκε κάτι τόσο ηρωικό και, μάλιστα, από όσπριο.

Μείναμε αμίλητοι τρία τέσσερα λεπτά. Εγώ, το σκυλί, η γυναίκα με την ασθματική ανάσα. Η νύχτα έλεφτε πηχτή και γλυκιά, γεμάτη απόγνωση.

Έχωσα τα χέρια στην τσέπη, έτσι, για να σπάσω την ακαμψία που ένιωθα να πλανιέται. Θυμάμαι που γύρισα αυτόματα την πλάτη, περιμένοντας το γρύλισμα του σκυλιού. Έσυρα το βήμα μου πιο αργά για να το μετανιώσω, αλλά το ξανάνοιξα γρήγορα. Ούτε ένα χάδι ούτε ένα κοίταγμα ύστερα από δυο χρόνια Ρεβιθάκι.

Στο δρόμο οι κόρνες είχαν πιάσει πάλι τον παλμό της πρώτης ελεύθερης βδομάδας. Χώθηκα στο παρκάκι δίπλα στο εργοστάσιο του ΦΙΞ. Άναψα τσιγάρο με χέρια που έτρεμαν και είπα φωναχτά μια σκυλίσια προσευχή στον ουρανό, που, παρά τη δήθεν εμπόλεμη κατάσταση, ήταν γεμάτος άστρα, αεροπλάνα και ψυχούλες.

Στα μισά του Ευαγγελίου τα χέρια μας, το δικό μου και της Φανής, ήταν νερό. Νερό που, στ' αλήθεια, έστεκε μετέωρο από μια αθέλητη φυγόκεντρο δύναμη, αφήνοντας πού και πού στάλες να ραντίζουν τα ωραία εξαγωνικά μωσαϊκά πλατανόφυλλα που στόλιζαν το δάπεδο της μικρής εκκλησιάς.

Ο θείος Αλέκος αφουγκραζόταν μισολιπόθυμος το θόρυβο του απογεύματος, που ορμούσε ανακουφιστικός απ' τ' ανοιχτά παράθυρα· η μητέρα είχε την αιώνια αξιοπρεπή κατανόηση σ' ένα θάνατο «κοινή συναινέσει»· κι εγώ σκεφτόμουν τη Χαρά, που δεν πρόλαβε να γνωρίσει τον έρωτα, να κάνει μια φιλεναδίτσα, εξόν απ' το σκυλί που σκόπευα, απόψε κιόλας, να το διώξω –ναι, ναι, μια για πάντα– απ' τη ζωή μου.

Κοίταξα τη Φανή και το «χέρι χεράκι». Έτσι κρατιόμασταν πάντα κι αυτό ήταν το βασικό επιχείρημά μου να έχω προτεραιότητα στην αγάπη της εδώ και τριάντα χρόνια... Πήγα να χαμογελάσω στην ανάμνηση της Φανής-παιδί, μ' εμένα καθοδηγητή, μέσα στους βροχερούς δρόμους άλλων μακρινών εποχών. Απ' το χέρι. Λες και κατάλαβε τη σκέψη μου, άνοιξε την παλάμη της και την πέρασε πάνω απ' το μέτωπό της... Ένα ποτήρι νερό έφτασε γρήγορα απ' έξω. Σήκωσα το κεφάλι και είδα τη λίγο πριν λιπόθυμη αδελφή της παραθερίστριας, με μια πορτοκαλάδα στο χέρι, να περνά μέσ' απ' τους τάφους.

Μετά, απ' το μεσαίο παράθυρο της εκκλησίας που έφερνε το ανεπαίσθητο ρεύμα, είδα τον Αντώνη. Φορούσε κοστουμί μπλε – το σακάκι το κρατούσε στο χέρι. Ήταν ο Αντώνης. Μείναμε να κοιτόμαστε από μακριά, απολιθωμένοι. Και είναι παράξενο που ένα χαμόγελο σαν γκριμάτσα, από τους καιρούς που οι άνθρωποι δεν ντρέπονταν να κλαίνε και μες στο κλάμα τους χαμογελούσαν ή τραγουδάν ή έλεγαν λόγια κι άλλα πολλά, ένα τέτοιο χαμόγελο, λοιπόν, έγραφαν τα χείλη του. Κι εγώ του το αντιγύρισα – και μέσ' απ' το μικρό παράθυρο που έφερνε το ρεύμα είδα τον Αντώνη που ακούμπησε στον τοίχο, εκεί έξω, και άρχισε να κλαίει αποκομμένος από μας και τα τελευταία λόγια του Ευαγγελίου...

«Το 'μαθε», σκέφτηκα. «Έψαξε, ρώτησε και το 'μαθε», έκανα κουτές, σκόρπιες σκέψεις. Λες και ήταν δύσκολο – που θα ήταν, με όλη αυτή την ανακατωσούρα των ημερών, σε μια Αθήνα γεμάτη κι άδεια μαζί. Τον παρατηρούσα να κλαίει μ' έναν παράλογο τρόπο για τη φυσική του κατάσταση.

Μια ασπρόμαυρη γυμνασιακή φωτογραφία, με τον Αντώνη να τρέχει με το κοντάρι στο χέρι για το ασυναγώγιστο άλμα του στις γυμναστικές επιδείξεις του 1961, κόλλησε στη μνήμη μου. Βάλθηκα να μαντεύω το μυϊκό του σύστημα κάτω απ' το σιελ πουκάμισο. Πάει πολύς καιρός, αλλά θυμάμαι καλά τις βυσσινιές ρώγες του πλατιού στήθους, τους ώμους με τα αρχαγγελικά φτερά, το καστανό τρίχωμα που τον χώριζε στα δυο ως τον αφαλό, τις δασιές μασχάλες με τον οξύ ιδρώτα στις μεγάλες αγωνίες, τους δυνατούς μηρούς και, πέρα απ' τα γόνατα, τις γάμπες με τις φαρδιές φλέβες που τυλίγονταν σαν φίδια ανάμεσα απ' το χνούδι ως κάτω στα πόδια. Τα πόδια, που του τα τσάκισαν στην Ασφάλεια το 1968, τη χρονιά που έφυγε έξω. Και τώρα πατούσε με τα πόδια αυτά, όπως παλιά – κι έκλαιγε.

Έρθε η ώρα του αποχαιρετισμού –και είναι αστείο τώρα που το σκέφτομαι, μετά από τόσα χρόνια– αλλά από κάποια τρελή διάθεση ανάβλυσε από μέσα μου εκείνο το τραγούδι:

*«Την είδα την Ξανθούλα, την είδα ψες αργά,
που μπήκε στη βαρκούλα,
να πάει στην ξενιτιά»...*

Κι έφτασε στα χείλη μου που, ευτυχώς, ήταν στεγνά και δε βγήκε ήχος.

Όλα ήταν απλά· ένιωθα, βέβαια, τη Φανή δίπλα μου σφιγμένη –ήμουν σίγουρος, πάλι, πως είδε κι εκείνη τον Αντώνη απ' το παράθυρο– κι έτσι αμίλητοι, μ' ένα

ασήμαντο βουητό –μισά λόγια, αναστεναγμοί, ο απαίσιος κρότος του φέρετρου όταν το σηκώνουν αδέξια οι νεκροπομποί και το γκρατς-γκρατς απ’ τις τσαλακωμένες ζελατίνες των λουλουδιών– βγήκαμε έξω στο λιοπύρι και στις καυτές σκιές των κυπαρισσιών.

– Πώς είστε, παιδί μου;... είτε η μητέρα βαθύτατα συγκινημένη στον Αντώνη, που ερχόταν κατά το μέρος μας κουτσαίνοντας μια ιδέα – ή έτσι μου φάνηκε.

Έχωσε το πρόσωπό του στον ιδρωμένο λαιμό μου και με φίλησε σφίγγοντας το μπράτσο.

–Ήρθα... είτε με σβηστή φωνή· κι ύστερα στάθηκε αντίκρυ στη Φανή, σε στάση προσοχής.

Η Φανή τον κοίταξε λυπημένα, του χαμογέλασε και του ‘δωσε τα δυο –και τα δυο– χέρια της, ψάχνοντας με τα μάτια πάνω του να βρει τι και τι έλειπε.

Δεν έλειπε τίποτα. Έξι χρόνια μονάχα... και λίγα μαλλιά στην κορυφή. Ένωσα το χέρι του στον ώμο. Δυνατό χέρι. Με πίεζε προς τα κάτω, λες και το απόγευμα θα μου έφερνε άνωση και θα ‘φευγα ψηλά, σαν μπαλόνι, να παρακολουθώ από ψηλά την κηδεία σε πανοραμική θέα.

Σκεφτόμουν πως ο Αντώνης δεν είχε ιδέα για τη Χαρά. Δεν τη γνώρισε ποτέ. Κάποια στιγμή έμαθε πως αποκτήσαμε παιδί. Ήξερε άκρες μέσες για την αρρώστια, για τις περιπέτειες αυτών των δυο χρόνων, είχε κάνει, μάλιστα, κι ενέργειες για να δούμε κάτι γιατρούς στο Λονδίνο – αλλά εμείς πήγαμε στη Γερμανία και φάγαμε κι εκεί τα μούτρα μας.